

21. YÜZYIL VE ANAYASAL DEMOKRASİ ¹

Prof.Dr.Coşkun Can Aktan

“Bugün için demokrasi kavramı tamamen boş bir anlam ihtiva etmektedir. ‘Anayasal’ kelimesi, ‘demokrasi’ kelimesinin bir öneki olarak kullanılmalıdır. Demokrasinin temel ilkelerinden birisi olan bireysel özgürlük, ancak devletin faaliyet alanı ve çerçevesinin anayasal normlarla sınırlandırılması halinde bir anlam ihtiva edebilir.”

James M. Buchanan

1986 Nobel Ekonomi Ödülü Sahibi

Demokrasi ile ilgili literatüre şöyle bir baktığımızda “demokrasi” kavramının önüne pek çok sayıda sıfat eklenmiş olduğunu görürüz. Hatırlayabildiğimiz kadarıyla bir liste yapmaya çalışalım:

- Doğrudan demokrasi,
- Atina demokrasisi,
- Klasik demokrasi,
- Yarı doğrudan demokrasi,
- Temsili demokrasi,
- Genel oy demokrasisi,
- Sınırlı oy demokrasisi,
- Sosyal demokrasi,

¹ “Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1999. S. 600-606.”

- Marksist demokrasi,
- Ekonomik demokrasi,
- Endüstriyel demokrasi,
- Siyasal demokrasi,
- Çoğulcu demokrasi,
- Çoğunlukçu demokrasi,
- Oybirliği demokrasisi,
- Halkçı demokrasi,
- Halksız demokrasi,
- Özgürlükçü demokrasi,
- Parlamenter demokrasi,
- Katılımcı demokrasi,
- Plebisitçi (plebisitarian) demokrasi,
- Korporatist demokrasi,
- Kolalisyonel demokrasi (consociational democracy),
- Liberal demokrasi,
- Tele-demokrasi vs.

Bu liste daha uzayıp gidebilir. Dikkat edilirse biz de yazımızın başlığında yukarıdaki listede yeralmayan “Anayasal Demokrasi” kavramını kullanmış bulunuyoruz.

Demokrasi kavramını acaba “önek” ile birlikte kullanmaya gerek var mıdır? Demokrasi kelimesi tek başına kullanıldığında açık ve anlaşılır değil midir? Bu soruları kısaca cevaplamakta yarar bulunmaktadır.

Demokrasi kelime olarak eski Yunanca “Demos” ve “Kratos” kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. İlk kelime “halk” , ikinci kelime ise “iktidar” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “*demoskratos*” yani, demokrasi “halkın iktidarı” ya da “halkın egemenliği” anlamına gelmektedir. Buradan hareketle de demokrasinin en klasik tanımı şudur: “*halkın kendi kendini yönetmesi.*” Bu türde bir demokrasi, literatürde “Doğrudan Demokrasi” olarak adlandırılır. Peki, halk kendi kendini yönetebilir mi? Şüphesiz, bu günümüz toplumlarında olanaksız bir şeydir, dahası bir ütopyadır. Bunun içindir ki, Jean Jacques Rousseau çok haklı olarak, “*gerçek demokrasi bir idealdir*” der.

Doğrudan demokrasi bir ideal olduğuna göre asıl amaç ona yakın bir yönetim biçimi bulmaktır. Günümüzde demokrasi denildiğinde bundan “temsili demokrasi”yi anlamak gerekir. Temsili demokrasi, dar anlamda halkın temsilcilerini özgür iradesiyle seçmesi anlamına gelmektedir. Yönetilen halk, yöneten ise “halkın temsilcileri”dir. İlk bakışta doğru gibi görünen bu siyasal yönetim biçimi de şu açılardan eksiktir:

Bir kere günümüz temsili demokrasilerinde halkın gerçek iradesini yansıtacak bir yönetimi seçmek sanıldığı kadar kolay değildir. Kimi seçmenler siyasal yönetim konularına ilgisiz iken, kimileri de bilgisizdir. İlgisiz ve bilgisiz seçmenlerin iradesini “halk iradesi”, “millet iradesi” olarak yorumlamak mümkün müdür? Dahası günümüzde örneğin medya gibi bir enformatik güç, çok kolayca seçmenlerin iradelerini belirleyici ve etkileyici bir rol oynayabilmektedir. Bu basit örnekler, temsili demokrasinin sanılanın aksine ciddi eksiklikler içerdiğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan halkın, yönetimi doğrudan üstlenmesi imkansız olduğuna göre temsili demokrasilerde halkın yönetime çeşitli araçlarla doğrudan katılımı sağlanabilir. “Halkın kanun teklifi”, “halk vetosu”, “geri çağırma hakkı” (recall), referandum vs.

araçlar ile halk siyasal yönetime doğrudan katılabilir. Bazı siyaset bilimcileri bu türde bir temsili demokrasiyi “Yarı Doğrudan Demokrasi” olarak adlandırmaktadırlar.

Ancak yarı doğrudan demokrasi, yukarıda belirtilen “siyasal ilgisizlik” faktörü ile birlikte düşünüldüğünde yine ortada bir sorunun varolduğu görülebilir. Üstelik siyasal kararların alınmasında bu tür araçlardan yararlanılmasının önemli maliyetleri (zaman maliyeti, parasal maliyet vs.) de bulunmaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalarımızdan şunlar anlaşılmaktadır: Doğrudan demokrasi, gerçek demokrasidir. Ancak doğrudan demokrasi gerçekleşmesi olanaksız olan bir ütopyadır. Temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasilerde ise siyasal katılım kimi zaman yetersizdir (siyasal ilgisizlik dolayısıyla); kimi zaman da doğru tercihi bulmakta başarısızdır(siyasal bilgisizlik dolayısıyla).

Demokrasiyi çoğunlukla “özgürlük” ile eşanlamlı ele alanlar onu “özgürlükçü demokrasi” olarak adlandırmayı yeğlemişlerdir. İşçi hakları için mücadelelerin sürdüğü yıllarda “Marksist demokrasi”, “proletarya demokrasisi”, “sosyal demokrasi” gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Çok ilginçtir ki, Marksizm, sosyalizm, komünizm gibi ideolojiler gerek teoride, gerekse uygulamada gerçek anlamda insan özgürlüklerine yer vermemelerine rağmen, “özgürlük” sloganını yaygın olarak kullanmaktan geri kalmamışlardır. Örneğin, belirtilen doktrinler içinde ve 1917 Ekim Devrimi sonrasındaki uygulamasında özgürlükler çok sınırlı olmuş ve devlet tarafından daima ihlal edilmiştir. Buna rağmen, bu teoriler kendilerini “demokrasi” kelimesi ile bütünleştirmeye çalışmışlardır.

Bunların dışında daha pek çok demokrasi kavramını görüyoruz!... Örneğin, çoğulcu demokrasi, çoğunlukçu demokrasi, halkçı demokrasi, korporatist demokrasi

ve saire. Bu kavramları ² daha fazla irdelemeden bizim bugün demokrasiden ne anlamamız gerektiği konusundaki düşüncelerimi özetlemek istiyorum.

Demokrasi'nin Asgari Şartları...

Demokrasi bir siyasal yönetim biçimidir. Ancak "halkın kendi kendini yönetmesi" biçimindeki bir genel tanım ya da buna benzer olarak "*halkın, halk tarafından, halk için yönetimi*" şeklinde Abraham Lincoln tarafından yapılan tanım bugün için yukarıda da ifade ettiğimiz gibi fazlasıyla soyut ve yetersiz kalmaktadır. Demokrasiyi doğru tanımlamak için onun temel unsurlarını öncelikle tespit etmek çok daha doğru olacaktır. Herhangi bir siyasal yönetimi demokrasi olarak adlandırmak için şu temel soruları sormak ve bunların mevcut olup olmadığını tespit etmek gerekir:

- Siyasal hak ve özgürlükler mevcut mudur ve etkin bir şekilde korunmakta mıdır?
- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü anlayışı işlerliğe sahip midir?
- Kuvvetler ayrılığı gerçek anlamda mevcut mudur ve uygulanmakta mıdır?
- Kamu yönetiminde ve tüm siyasal süreçte açıklık/şeffaflık geçerli midir?
- Sivil toplum kuruluşları toplumsal istek oluşumunda ve bunun siyasal karar alma sürecine aktarılmasında etkin midir?
- Barış, hoşgörü, diyalog, uzlaşma gibi kültürel değerler toplumda mevcut mudur?

² Bu kavramlar hakkında bkz: Geraint Parry, Norman Barry, "Democracy", in: N.Ashford and S.Davies, A Dictionary of Conservative Libertarian Thought, London: Routledge, 1991.; David Stockton, The Classical Athenian Democracy, Oxford: Oxford University Press, 1990.; David Held, Models of Democracy, Cambridge : Polity Press, 1987.; Barry Holden, Understanding Liberal Democracy, Oxford: Philip Allan, 1988.; Giovanni Sartori, The Theory of Democracy Revisited, Chatham, N.J: Chatjam House, 1987.; Joseph F. Zimmerman, Participatory Democracy, New York: Praeger, 1986. Philip Green, Key Concepts in Critical Theory: Democracy, New Jersey: Humanities Press, 1993.F. Christopher Arterton, Teledemocracy –Can Technology Protect Democracy-, London: Sage Publ. 1987. Burada sadece çok sınırlı bir literatür yazılmıştır. Demokrasi ile ilgili çok farklı tanımlamaları ve sınıflandırmaları geniş demokrasi literatüründe- özellikle İngilizce- görmek mümkündür.

- Din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış mıdır? Laiklik ve aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğü güvencede midir?
- İktidarın güç ve yetkileri sınırlı mıdır?

Bu soruları pekala daha da genişletmemiz mümkündür. Fakat, bana göre demokrasinin asgari şartları bunlardır. Daha kısa ve özet olarak ifade etmek gerekirse demokrasinin temel şartları; “siyasal özgürlükler”, “hukuk devleti”, “kuvvetler ayrılığı”, “şeffaflık”, “laiklik”, “demokrasi kültürü”, “sivil toplum” ve “iktidarın sınırlandırılması” ilkeleridir. Bunlar mevcut olmadan demokrasiden söz etmek imkanı yoktur.

Demokrasinin asgari şartlarını bu şekilde özetledikten sonra şimdi asıl üzerinde durmak istediğimiz “anayasal demokrasi” kavramını açıklayabiliriz.

Bana göre demokrasinin temel şartlarının mutlaka “toplum sözleşmesi” olan anayasa içerisinde güvence altına alınması gereklidir. Devlet haklarının ve aynı zamanda birey haklarının hukuka uygun kullanılması için “anayasa” son derece önemli bir belgedir. Anayasal demokrasi, demokrasinin asgari şartlarının anayasa içerisinde güvence altına alınması demektir.

Anayasal Demokrasi Ne Demektir?

Anayasal demokrasiyi doğru olarak anlamak için şu temel tezlerin öncelikle bilinmesi gerekir:

- Toplumun temelinde İNSAN (BİREY) vardır.
- Devletin temel varlık nedeni bireylerin can ve mal varlıklarının korunmasıdır.
- Birey,devlet için değil; devlet birey için vardır.
- Bireylerin siyasal, sosyal ve ekonomik özgürlükleri anayasada doğru bir şekilde tanımlanmalı ve devlet tarafından etkin bir şekilde korunmalıdır.

- Devletsiz toplum düzeni “anarşi” demektir. Devletin olmadığı yerde bireyin hak ve özgürlükleri güvence altında olamaz.
- İnsanlar eylem ve davranışlarında “özgür” olmalıdır. Ancak, özgürlüğün sınırı, başka bireylerin hak ve özgürlüklerine “müdahale” noktasıdır. Dolayısıyla , insanların eylem ve davranışlarında bazı sınırlamalar olmak zorundadır. Aksi durumda “özgürlük”, “adaletsizlik” ve “kaos” anlamına gelir.
- İnsan hakları sınırsız değildir ve olamaz. “İnsan ihtiyaçları” ile “insan hakları” birbirine karıştırılmamalıdır.
- Toplumda düzenin sağlanması ve insan haklarının korunması, “devlet” adı verilen bir organizasyonun varlığını zorunlu kılar.
- Birey gibi devletin de bazı siyasal hakları (zor kullanma, yasa yapma vs) ve ekonomik hakları (vergileme, borçlanma, para basma vs.) mevcuttur.
- Devletin sahip olduğu “zorlama”(coercion) gücü, bireyin mal ve can varlıklarının korunması amacı için meşru kabul edilebilir.
- Devletin “zorlama” gücünü kullanması evrensel hukuk kurallarına uygun olmalıdır.
- Devlet hakları sınırsız değildir ve olamaz.
- Devletin siyasal hakları (zor kullanma hakkı, kurallara uymayanları cezalandırma hakkı, yasa yapma hakkı vs.) sınırlanmadığı takdirde devlet otoriter-totaliter bir kimlik kazanır. Bu bireyin siyasal haklarının sınırlanması ve ihlal edilmesi anlamına gelir.
- Devletin ekonomik hakları (harcama, vergileme, borçlanma, para basma vs.) sınırlanmadığı takdirde devlet ekonomide büyür ve genişler. Ulusal ekonomide büyüyen ve genişleyen bir devlet, piyasa ekonomisinin daralması neticesini doğurur. Devletin büyümesi, kamu ekonomisinin genişlemesi ve piyasa ekonomisinin daralması demektir.

- Sınırsız devlette, birey hak ve özgürlükleri kolayca ihlal edilebilir. Devletin hem siyasal haklarının, hem de ekonomik haklarının mutlaka anayasa içerisinde sınırlandırılması gerekir.

Bu temel tezlerden hareketle anayasal demokrasiyi şu şekilde tanımlayabiliriz:

ANAYASAL DEMOKRASİ, BİREY HAKLARININ VE DEVLET

HAKLARININ ANAYASA İÇERİSİNDE DOĞRU BİR BİÇİMDE TESPİT

EDİLMESİ VE SINIRLARININ AÇIK OLARAK BELİRLENMESİ DEMEKTİR.

Daha geniş anlamda anayasal demokrasi, yukarıda belirtilen asgari demokrasi şartlarının anayasa içerisinde güvence altına alınması anlamına gelir.

Konunun çok daha iyi anlaşılması için tekrar etmek pahasına şunları yazmakta yarar görüyorum:

- Anayasal demokrasi, anayasada birey haklarının doğru bir biçimde tanımlanması ve etkin bir şekilde korunması demektir. 1215 tarihinde yayınlanan Magna Carta bildirgesinden günümüze değin insan hakları konusunda sayısız bildirge ve uluslar arası anlaşma imzalanmıştır. Zaman içerisinde insan haklarının gerçek manasını kaybettiği ve uluslararası anlaşmalarda temel “insan ihtiyaçları”nın da “insan hakkı” olarak yorumlandığı görülmektedir.
- Anayasal demokrasi, anayasada devlet haklarının doğru bir biçimde tanımlanması ve sınırlandırılması demektir.
- Anayasal demokrasi'nin amacı siyasal özgürlüklerin mevcut olduğu bir siyasal düzen olan DEMOKRASİ'yi gerçekleştirmektir. DEMOKRASİ, bireylerin siyasal hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir siyasal yönetim şeklidir.
- Anayasal demokrasi'nin amacı ekonomik özgürlüklerin mevcut olduğu bir ekonomik düzen modeli olan PİYASA EKONOMİ'sini gerçekleştirmektir. PİYASA

EKONOMİSİ, bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir ekonomik yönetim şeklidir.

- Anayasal demokrasinin siyasal boyutu DEMOKRASİ; ekonomik boyutu ise PİYASA EKONOMİSİ'dir.
- Anayasal demokrasi, "hukukun üstünlüğü"nın her alanda tesis edilmesi demektir.
- Anayasal demokrasi, "iktidarın sınırlandırılması" demektir.
- Anayasal demokrasi, birey haklarının gerçek anlamda korunması için DEVLET HAKLARI'nın sınırlandırılması gerekliliğini savunan bir siyasal yönetim sistemidir.
- Anayasal demokrasi SINIRLI DEVLET demektir.
- Anayasal demokrasi, DÜZEN için kural ve kurumların oluşturulması demektir.
- Anayasal demokrasi, ÖZGÜRLÜK demektir.
- Anayasal demokrasi, REFAH demektir. Piyasa ekonomisi, bireylerin refahını arttıracak yegane sistemdir.
- Anayasal demokrasi, KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK ilkesini savunur. Bu nedenle ADALET demektir.
- Anayasal demokrasi , YATAY KUVVETLER AYRILIĞI ilkesini savunur.
- Anayasal demokrasi , DİKEY KUVVETLER AYRILIĞI ilkesini savunur.
- Anayasal demokrasi, gerçek anlamda HUKUK DEVLETİ demektir.
- Anayasal demokrasi, devlet yönetiminde mali düzenin sağlanmasını savunur. Mali düzen için MALİ DİSİPLİN VE MALİ SORUMLULUK AHLAKI tesis edilmelidir.
- Anayasal demokrasi, devlet yönetiminde parasal düzenin sağlanmasını savunur. Parasal düzen için PARASAL DİSİPLİN tesis edilmelidir.
- Anayasal demokrasi, devletin ekonomik alandaki hak ve yetkilerinin anayasal normlarla sınırlandırılması demektir.

- Anayasal demokrasi, ekonomide düzen için kural ve kurumların oluşturulması demektir.
- Anayasal demokrasi, iradi ve keyfi iktisat politikalarının ortadan kaldırılması demektir.
- Anayasal demokrasi, siyasal gücün sınırlandırılması demektir.

21.Yüzyılda Anayasal Demokrasiye Doğru...

Gerçek anlam ve manasını unutup yozlaştırdığımız "demokrasi" kavramını yukarıda özetlediğimiz boyutlarıyla ele almak ve yeniden tanımlamak zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Demokrasiyi ve temel unsurlarını yeniden tanımlamak, bu tanıma uygun bir demokrasi modelini hayata geçirmenin bir zaruret olduğu görüşümdedir.

Bana göre bugünkü şekliye yürürlükte bulunan "*temsili sınırsız demokrasi*" gerçek demokrasi idealinden çok uzak bir yönetim modelidir ve deyim yerindeyse "çağdaş kölelik" düzenidir.

Gerçek demokrasi idealine en yakın olan ve doğru olan demokrasi modeli "anayasal demokrasi"dir.